

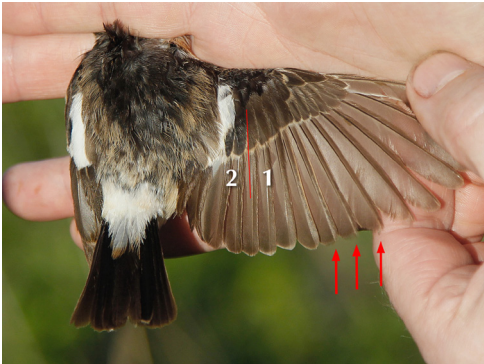
Pierwsze stwierdzenie kłaskawki syberyjskiej *Saxicola maurus* w Polsce oraz uwagi o rozpoznawaniu gatunku

Dnia 15.05.2015 w godzinach popołudniowych podczas obserwacji ptaków w ujściu Wisły od strony Mikoszewa zauważono samca kłaskawki. Obserwatorzy, którymi byli wszyscy członkowie Komisji Faunistycznej PTZool. zauważyli, że kłaskawka wykazuje szereg cech charakterystycznych dla kłaskawki syberyjskiej *Saxicola maurus*. Ptak został sfotografowany, schwytany w sieć ornitologiczną i zaobrączkowany (fot. 1.–4). Został on oznaczony jako drugoroczny samiec kłaskawki syberyjskiej. Oznaczenie to Komisja Faunistyczna skonsultowała też z Magnusem Hellströmem, zagranicznym ekspertem w dziedzinie identyfikacji kłaskawek, który jednoznacznie je potwierdził, wskazując jednocześnie na nominatywny podgatunek *S. m. maurus*.

Przez cały czas obserwacji kłaskawka syberyjska przebywała tuż przy ujściowym odcinu Wisły, w pasie roślinności pomiędzy brzegiem morza a przybrzeżnym jeziorem. Były to krzewy wierzby *Salix* sp. przemieszane z krzewami róż *Rosa* sp. i trzciną pospolitą *Phragmites australis*. Płoszona wracała regularnie w te same miejsca, gdzie aktywnie żerowała polując na owady. W kolejnych dniach w miejscu obserwacji ptaka nie stwierdzono.

Ptak został oznaczony na podstawie następującego zestawu cech:

1. Pokrywy nadogonowe oraz kuper czysto białe. Biel kupra, sięgająca wysoko w kierunku pleców, u siedzącego ptaka kończyła się na wysokości nasady najbardziej wewnętrznej lotki 3. rzędu.
2. Końcówki najdłuższych pokryw nadogonowych z płowordzawą rozmytą barwą, lecz bez plamkowania czy kreskowania.
3. Na spodzie skrzydła średnie pokrywy podskrzydłowe 2. rzędu czarne; pozostałe pokrywy podskrzydłowe 2. rzędu czarne lub czarniawe z szarymi obrzeżeniami; pokrywy podskrzydłowe 1. rzędu jaśniejsze, brązowoczarne do szarawych, pas tych pokryw zdecydowanie jaśniejszy od pokryw 2. rzędu.
4. Na przodzie piersi tuż pod czarnym gardłem stosunkowo niewielka plama barwy brzoskwiniowej rozmywająca się w kierunku boków piersi i brzucha, których spód był czysto biały lub z lekko płowym nalotem, bez jakiegokolwiek ciemnego kreskowania. Pióra te wyglądały bardzo świeżo i czysto, a przez to jasne boki tułowia były bardzo kontrastowe.
5. Boki szyi białe, szerokie, kontrastowe i wchodzące daleko na kark, gdzie ciemny pasek na jego środku był rozmazany i biel boków szyi prawie łączyła się.
6. Nasady wszystkich sterówek białe. Zmierzona biel na wewnętrznej chorągiewce T4 (wzdłuż stosiny) miała 12–13 mm, co stanowiło 1/4 długości sterówki.
7. Ptak przeszedł częściowe pierzenie przedłęgowe wymieniając partie piór w obrębie głowy i płaszcza. Pióra 3. generacji były smolście czarne i kontrastowały z brązowymi piórami 2. i 1. generacji.
8. Dziób wydawał się dość masywny i szeroki u nasady. Wiek oznaczono na podstawie kontrastu w pokrywach naskrzydłowych oraz po starzych i spłowiałych, juwenalnych lotkach (fot. 3).

Fot. 1.–4. Drugoroczny samiec kłaskawki syberyjskiej *Saxicola maurus*, Mikoszewo, maj 2015. (fot. 1. M. Faber; fot. 2. i 3. J. Lontkowski; fot. 4. Z. Kajzer). Na fot. 3. zaznaczono granicę między dużymi pokrywami naskrzydłowymi 2. rzędu pierwszej (1) i drugiej (2) generacji oraz mocno wytarte końce lotek (strzałki). – A second calendar year Siberian Stonechat, Mikoszewo, May 2015. Photo 3 shows greater upperwing coverts of the first and second generation

Ptaka odzywał się charakterystycznym kłaskaniem. Nie śpiewał. Wyraźnie reagował na odtwarzany śpiew kłaskawki syberyjskiej. Nie zaobserwowano takiej reakcji na odtwarzany śpiew kłaskawki zwyczajnej *S. rubicola*.

Rozpoznawanie

Po wydzieleniu kłaskawki syberyjskiej jako nowego gatunku (Stawarczyk 2005) w ostatnich latach wiedza o jej rozpoznawaniu, a także jej wschodnich podgatunkach, znacznie się wzbogaciła. Opisano nowe cechy oraz sprecyzowano kryteria identyfikacji, szczególnie w odniesieniu do kłaskawki zwyczajnej oraz nominatywnego podgatunku kłaskawki syberyjskiej (Hellström & Wærn 2011).

Główną przyczyną trudności w rozpoznawaniu kłaskawki syberyjskiej jest stosunkowo częste występowanie wśród samców kłaskawek zwyczajnych osobników z kuprem i pokrywami nadogonowymi prawie tak jasnymi jak u syberyjskiej, co prowadzi do wielu pomyłek. Jesienią wśród kłaskawek zwyczajnych spotykane są osobniki z wyjątkowo jasnym gardłem, jak u syberyjskiej, co jest przyczyną potencjalnych pomyłek z pierwszorocznymi ptakami obu płci i dorosłymi samicami. Jak zwykle, przy oznaczaniu gatunku ważny jest cały zespół cech, a nie tylko pojedyncze charakterystyczne cechy, które przy pobieżnej

obserwacji są często niewłaściwie interpretowane. W przypadku kłaskawek szczególnie ważna jest właściwa interpretacja ubarwienia pokryw podskrzydłowych. W warunkach terenowych spód skrzydła kłaskawki bardzo trudno zobaczyć w dobrym oświetleniu, bez cienia. Powoduje to, że identyfikacja kłaskawek nie może być oparta tylko na opisie tego, co w terenie zauważył obserwator, lecz niezbędna jest dokumentacja fotograficzna dobrej jakości, wykonana w dobrych warunkach. Tylko taka dokumentacja umożliwi obiektywną ocenę poszczególnych cech, które mogą być niewłaściwie opisane.

Identyfikacja kłaskawki syberyjskiej została dobrze przedstawiona w większości najnowszych przewodników i artykułów dostępnych polskim obserwatorom (np. Jonsson 1998, Cofta & Hordowski 2006, Svensson et al. 2012). Podstawowe cechy są powszechnie znane. Tutaj zatem ograniczymy się do omówienia ostatnio opisanych cech oraz do zwrócenia uwagi na najważniejsze aspekty rozpoznawania, tak by każdy obserwator zdawał sobie sprawę na co zwracać uwagę w terenie i co jest niezbędne do udokumentowania i prawidłowego oznaczenia kłaskawki syberyjskiej. Poniżej omawiane cechy odnoszą się do nominatywnych podgatunków kłaskawki zwyczajnej *S. r. rubicola* oraz kłaskawki syberyjskiej *S. m. maurus*. Do Europy zalatują też podgatunki kłaskawki syberyjskiej z okolic Morza Kaspijskiego *S. m. hemprichii* i *S. m. variegatus* (Garner 2014) oraz wschodnioazjatycki podgatunek *S. m. stejnegeri*, co zostało już potwierdzone na podstawie analiz DNA (Cade & Collinson 2015). Ostatni takson jest proponowany do podniesienia do rangi gatunku (Gill & Donsker 2017). Podgatunki znad Morza Kaspijskiego i z regionu Kaukazu charakteryzują się rozległymi białymi nasadami sterówek. Podgatunek wschodnioazjatycki wyglądem zbliżony jest do nominatywnego, lecz jego zmienność jest większa, a niektóre cechy, jak np. częste występowanie czarnego kreskowania na pokrywach nadogonowych (Hellström & Norevik 2014) bardziej przypominają europejską kłaskawkę zwyczajną. Z tych powodów każdy podejrzany osobnik kłaskawki powinien być dokładnie fotografowany, gdyż z punktu widzenia dynamicznych zmian taksonomicznych każde oznaczenie powinno być jak najbardziej precyzyjne.

Ogólny odcień upierzenia

Kłaskawka zwyczajna – samice i ptaki młodociane. Ogólne ubarwienie ptaków w tych szatach jest ciemne i stonowane, bez uderzającego kontrastu pomiędzy dość ciemnym spodem a wierzchem ciała. Wrażenie to potęguje często ciemne gardło oraz spód ciała ciemniejszy w odcieniu niż u kłaskawki syberyjskiej, w którym rzadko występuje biel, a przeważnie są to głęboko pomarańczowe i ochrowe kolory, często z wyraźnym kreskowaniem na boku ciała i brzuchu.

Kłaskawka syberyjska – samice i ptaki młodociane. Zwykle znacznie jaśniejsze i bardziej kontrastowe. Spód ciała często bywa białawy, jednolity z brzoskwiowym, pomarańczowym lub nieco rdzawym odcieniem, bez kreskowania na bokach i brzuchu. Gardło jasne. Przez to ubarwienie jest bardziej kontrastowe niż u kłaskawki zwyczajnej i sprawia bardziej „świeże” i „czyste” wrażenie.

Powyższy schemat ubarwienia można odnieść również do samców. U kłaskawek syberyjskich na spodzie ciała pomarańczowy, czy brzoskwiowy kolor jest najintensywniejszy na górze piersi i często ograniczony tylko do tej okolicy, a reszta spodu ciała jest czystobiała. U kłaskawek zwyczajnych bieli jest mniej, spód ciała jest ciemniejszy i występuje tam ciemne kreskowanie.

Ubarwienie pokryw nadogonowych i kupra

Kłaskawka zwyczajna. Niektóre dorosłe samce charakteryzują się wyjątkowo jasnym kuperem i pokrywami nadogonowymi. Niekiedy sprawiającymi wrażenie jednolicie białych jak u kłaskawki syberyjskiej. W rzeczywistości najdłuższe pokrywy nadogonowe mają wąskie czarne kreski stosinowe, co jednak w przypadku terenowej obserwacji może być zupełnie niezauważalne, gdyż zlewają się one z czernią ogona, jeśli jasne części promieni tych piór już się wykruszyły (fot. 5).

Fot. 5. Zasięg bieli na kuprze i widoczność kreskowania na pokrywach nadogonowych u samca kłaskawki zwyczajnej wiosną. Spytkowice k/Zatora, maj 2007 (fot. P. Malczyk). – Range of white colour on rump of a male Common Stonechat in spring

Rys. 1. Ubarwienie pokryw nadogonowych kłaskawek syberyjskich i zwyczajnych (rys. T. Cofta). – Upper-tail coverts of the Siberian and Common Stonechats

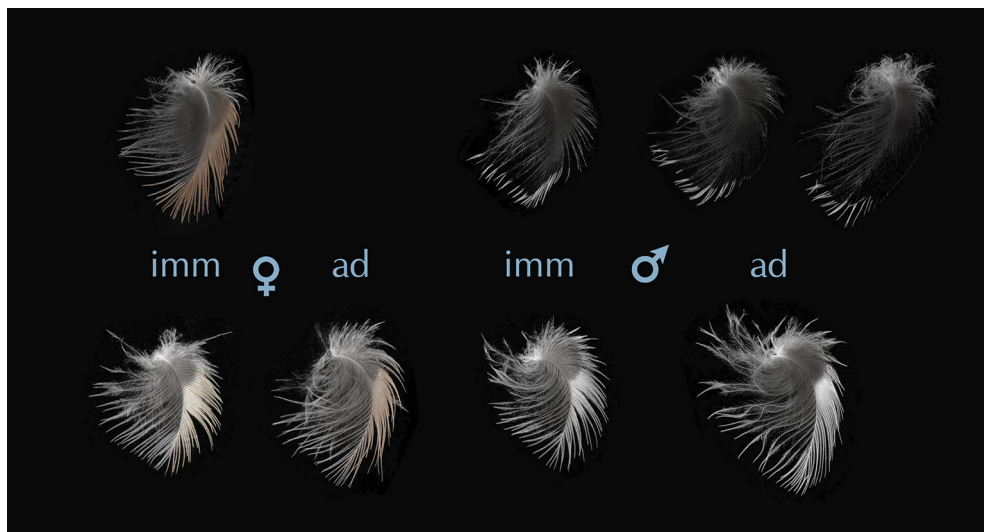
Istotną cechą jest również zasięg bieli na kuprze. U kłaskawki zwyczajnej biel dochodzi jedynie do połowy kupra i jest generalnie ostro odcięta od góry (fot. 5).

Kłaskawka syberyjska. Nigdy nie ma czarnego kreskowania na pokrywach nadogonowych i kuprze (rys. 1). Biel dochodzi do górnej części kupra, a czasem do dołu pleców i przejście do czerni pleców jest stopniowe, bez ostrej granicy. Cechy te występują również u ptaków młodocianych oraz samic, u których pióra pokryw nadogonowych i kupra są w różnym stopniu kremowe, poprzez jasnordzawe do jasnobrazowych. Jednak u kłaskawki syberyjskiej są zawsze gładkie, pozbawione czarnego kreskowania. Czasem u drugorocznych samców tego gatunku wiosną pozostaje na najdłuższych pokrywach kremowy czy rdzawy odcień (ponieważ barwne końce tych pór są dłuższe niż u ptaków dorosłych i nie ścierają się całe), lecz nigdy nie występuje na nich czarne kreskowanie. Tak też było u kłaskawki syberyjskiej stwierdzonej w Mikoszewie (fot. 4.).

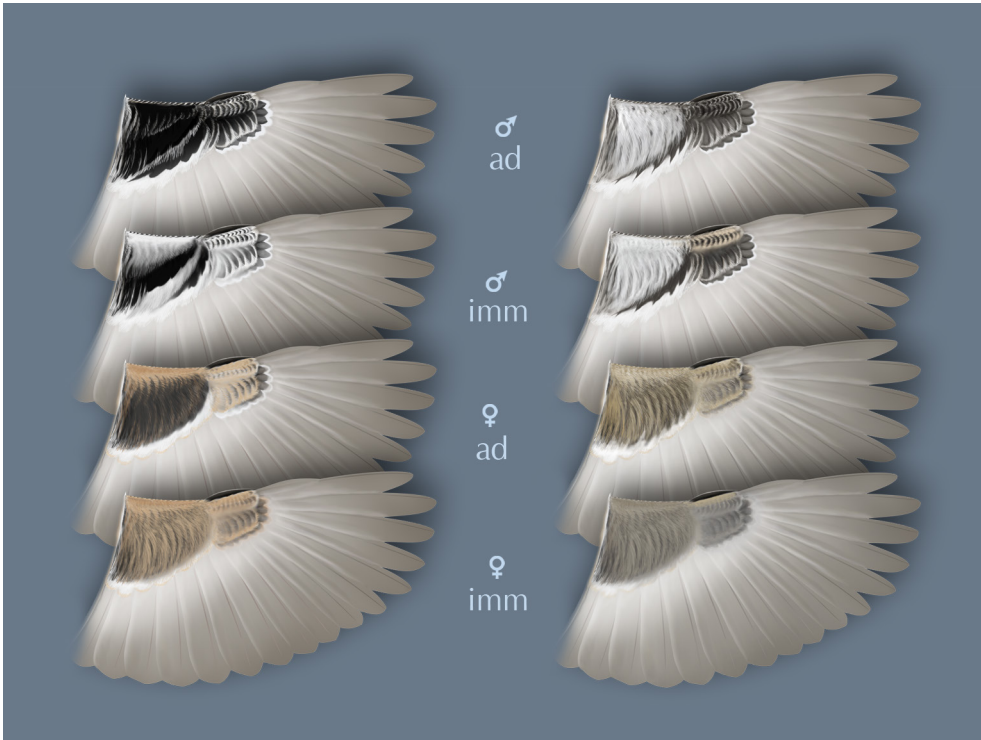
Ubarwienie pokryw podskrzydłowych

Wszystkie pokrywy podskrzydłowe 2. rzędu u obu gatunków we wszystkich szatach są dwubarwne. Wewnętrzna część każdego pióra jest czarna, ciemnoszara lub szara, a jego brzeg biały, białawy, jasnopłowy, płowy lub jasnordzawy (rys. 2). To, czy środki pokryw 2. rzędu są czysto czarne, czy ciemnoszare, da się ocenić tylko trzymając ptaka w rękę. Zatem podczas obserwacji w terenie, to czy pokrywy podskrzydłowe (zwłaszcza pod przedramieniem) wyglądają czarno, szaro czy „jasno”, zależy przede wszystkim od szerokości jasnych brzegów, które w mniejszym lub większym stopniu przykrywają ciemne środki piór.

Kłaskawka syberyjska – dorosłe samce. Przeważająco czarne pokrywy podskrzydłowe. Najciemniejszy, smoliście czarny pas obecny jest na średnich pokrywach 2. rzędu. Obwódki piór białe lub białawe, wąskie, u niektórych osobników bardzo wąskie. Pokrywy 2. rzędu tworzą pole ciemniejsze od pokryw 1. rzędu (rys. 3).

Rys. 2. Średnie pokrywy podskrzydłowe 2. rzędu kłaskawki syberyjskiej (górny szereg) i zwyczajnej (dolny szereg) (rys. T. Cofta) – *Median underwing coverts of the Siberian Stonechat (upper row) and Common Stonechat (lower row)*

Rys. 3. Schemat ubarwienia pokryw podskrzydłowych kłaskawki syberyjskiej (lewy szereg) i zwyczajnej (prawy szereg) (rys. T. Cofta). – *Underwing coverts of the Siberian Stonechat (left side) and Common Stonechat (right side)*

Kłaskawka syberyjska – *ptaki młode i samice*. Czarny jest przeważnie tylko pas na średnich pokrywach 2. rzędu. Pozostałe pokrywy często mają znacznie szersze jasne obrzeżenia, więc ciemne środki tych piór są niewidoczne. Pokrywy 1. rzędu nigdy nie są ciemniejsze niż pas na średnich pokrywach 2. rzędu. U wielu samic pokrywy podskrzydłowe identyczne jak u niektórych kłaskawek zwyczajnych (rys. 3).

Kłaskawka zwyczajna – *wszystkie szaty*. Przeważająco ciemnoszare pokrywy podskrzydłowe. U samców pokrywy 2. rzędu tworzą pole jaśniejsze od pokryw 1. rzędu, więc odwrotnie niż jest to u kłaskawki syberyjskiej (rys. 3).

Ubarwienie pokryw podskrzydłowych to jedna z najbardziej istotnych cech kłaskawek, jednocześnie najtrudniej dostrzegalna w terenie i praktycznie niemożliwa do prawidłowej oceny bez wykonania dobrych jakościowo, ostrych fotografii. W tym przypadku jakość fotografii jest szczególnie ważna, gdyż znane są przypadki kłaskawek zwyczajnych sfotografowanych w złych warunkach, i/lub pod światło, na których pokrywy podskrzydłowe wyglądały na jednolicie czarne. Te same, lepiej obejrzone lub schwytane później osobniki miały w rzeczywistości szare pokrywy (Hellström & Wærn 2011; MF; P. Malczyk, inf. ustna).

Ubarwienie boków ciała i brzucha

Kłaskawka syberyjska – wszystkie szaty. Jednolicie jasne, „czyste” boki ciała i brzuch, bez kreskowania.

Kłaskawka zwyczajna – wszystkie szaty. Przeważnie drobne, ciemne kreskowanie na bokach ciała, niekiedy schodzące na brzuch. Odcień ubarwienia ciemniejszy niż u kłaskawek syberyjskich. Nawet bardzo jasne i posiadające biały kuper kłaskawki zwyczajne, łądząco podobne do syberyjskich, mają subtelne ciemne kreskowanie na bokach ciała (rys. 4).

Rys. 4. Kłaskawki zwyczajne przypominające kłaskawki syberyjskie. Dorosły samiec wiosną (po lewej) – osobnik z przeważająco białym kuprem lecz czarnymi, pojedynczymi, trudno dostrzegalnymi kreskami na najdłuższych pokrywach nadogonowych oraz z subtelnym kreskowaniem na bokach ciała. Samica (po prawej) z niewytartymi, białawymi końcami piór gardła (rys. T. Cofta). – *Common Stonechats resembling Siberian Stonechat: an adult male in spring (left side) and a female (right side)*

Ubarwienie piór gardła

Utarło się przekonanie, że młodociane samce i samice kłaskawek syberyjskich mają jasne pióra gardła, jaśniejsze od piersi, natomiast kłaskawki zwyczajne w analogicznych szatach, ciemne, ciemniejsze od piersi. Jednak cecha ta podlega znacznej zmienności. Świeże pióra gardła mają zawsze u obu gatunków jasne zakończenia, które ścierają się w różnym stopniu, zatem samice kłaskawek zwyczajnych mogą mieć jasne gardło nawet wiosną (rys. 4). Samice kłaskawek syberyjskich, u których pióra gardła są bardzo wytarte mogą natomiast mieć gardło ciemne (Hellström & Wærn 2011).

Nasady sterówek

Kłaskawka syberyjska – niektóre (udział takich osobników pozostaje nieznany) samce mają białe nasady sterówek. Jest to cecha bardzo trudno dostrzegalna, ponieważ są one na tyle krótkie, że pozostają przykryte przez pokrywy nadogonowe. Niekiedy jednak można dostrzec je na dobrych fotografiach. Przeważnie jest to cecha użyteczna u ptaków trzymanyh w rękę (Garner 2014, Demongin 2016).

Kłaskawka zwyczajna – nasady sterówek są zawsze czarne.

Pierzenie

Cecha użyteczna dla drugorocznych samców wiosną i pomocna również dla pierwszorocznych ptaków jesienią. Pierzenie postjuwenalne u *kłaskawki syberyjskiej* przebiega szybciej i mniej intensywnie niż u *kłaskawki zwyczajnej*. Zwykle przepierzane są wszystkie pióra ciała, ale wśród pokryw naskrzydłowych wymieniane są tylko pokrywy małe. W konsekwencji jesienią brak kontrastów w obrębie średnich i dużych pokryw. *Kłaskawki syberyjskie* przechodzą ponadto pierzenie przedłęgowe, dlatego wiosną często widoczny jest mocny kontrast pomiędzy świeżymi piórami z pierzenia przedłégowego, a mocno wytartymi i spłowiałymi (bardziej brązowymi) z pierzenia postjuwenalnego (Hellström & Wærn 2011). Kontrasty te widoczne są w obrębie barkówek, piór grzbietu, karku i głowy i były także dostrzegalne u ptaka z Mikoszewa (fot. 1. i 3). U *kłaskawek zwyczajnych* brak pierzenia przedłégowego a godowe ubarwienie uzyskiwane jest w całości przez wytarcie jaśniejszych końcówek piór, w związku z czym w tych miejscach nie ma wyraźnych kontrastów.

Występowanie

Areał lęgowy nominatywnego podgatunku *kłaskawki syberyjskiej* rozciąga się od europejskiej części Rosji, wschodniego wybrzeża Morza Białego i Uralu, aż do jeziora Bajkał, Mongolii i północnych Chin. Dalej na wschód zastępowany jest on przez podgatunek *stejnegeri*. Lęgi *kłaskawki syberyjskiej* stwierdzano również w północnej i wschodniej Finlandii, gdzie odnotowano kilka lęgów czystych par, ale też par mieszanych z *kłaskawką zwyczajną* oraz kilkanaście terytorialnych samców (Clement & Rose 2015). Zalutujące *kłaskawki syberyjskie* stwierdzano w większości krajów europejskich. Gatunek ten zalutuje do Europy corocznie, przeważnie jesienią od początku sierpnia, ze szczytem obserwacji w połowie października; znane są też przypadki zimowania (Garner 2014). Najwięcej stwierdzeń pochodzi z Wysp Brytyjskich, gdzie do roku 2015 odnotowano ją 388 razy, choć w ostatnich latach liczba stwierdzeń zmalała (Hudson & Rarities Committee 2016).

Pragniemy podziękować wszystkim Kolegom z Komisji Faunistycznej: Zbigniewowi Kajzerowi, Janowi Lontkowskiemu, Pawłowi Malczykowi, Michałowi Skakujowi, Tadeuszowi Stawarczykowi, którzy wytrwale i z pełnym zaangażowaniem dołożyli wszelkich starań by dokładnie obejrzeć i sfotografować *kłaskawkę syberyjską*. Zaś schwytanie jej nie było by możliwe bez szczególnego wysiłku Zbigniewa oraz Pawła.

Summary: First record of the Siberian Stonechat *Saxicola maurus* in Poland and some notes on its identification. On 15 May 2015 a second calendar-year male of the Siberian Stonechat was photographed and caught at the Vistula River mouth. As previously accepted records were recently reviewed and found no longer acceptable, this observation is currently considered the first record for Poland. The species identification features are discussed.

Literatura

- Cade M., Collinson M.J. 2015. 'Stejneger's Stonechat' in Dorset: new to Britain. *Brit. Birds* 108: 423–428.
- Clement P., Rose C. 2015. *Robins and Chats*. Christopher Helm. London.
- Cofta T., Hordowski J. 2006. Rozpoznawanie palearktycznych kłaskawek: zwyczajnej *Saxicola rubicola* i syberyjskiej *Saxicola maurus*. *Ptaki Polski* 3: 12–15.
- Demongin L. 2016. *Identification Guide to Birds in the Hand*. Beauregard-Vendon.
- Garner M. 2014. *Challenge Series*. Autumn. *Birding Frontiers*.
- Gill F., Donsker D. (eds). 2017. *IOC World Bird List (v 7.1)*. <http://www.worldbirdnames.org/>
- Hellström M., Norevik G. 2014. The uppertail-coverts of 'Stejneger's Stonechat'. *Brit. Birds* 107: 692–700.
- Hellström M., Wærn M. 2011. Field identification and ageing of Siberian Stonechats in spring and summer. *Brit. Birds* 104: 236–254.
- Hudson N. & the Rarities Committee. 2016. Report on rare birds in Great Britain in 2015. *Brit. Birds* 109: 566–631.
- Jonsson L. 1998. *Ptaki Europy i Obszaru Śródziemnomorskiego*. MUZA SA. Warszawa.
- Stawarczyk T. 2005. Dalsze zmiany w taksonomii ptaków krajowych. *Not. Orn.* 46: 241–243.
- Svensson L., Mullarney K., Zetterström D. 2012. *Ptaki Europy i Obszaru Śródziemnomorskiego*. MULTICO, Warszawa.

Marcin Faber

Ogrody Romanów 7, 91-174 Łódź
marfaber@poczta.onet.pl

Tomasz Cofta

Hoene 5A m. 5, 80-041 Gdańsk
tomasz.cofta111@gmail.com

Oknówka *Delichon urbicum* zajmuje czynne gniazdo kopciuszka *Phoenicurus ochruros*

W maju 2015 zaobserwowałem skuteczną próbę przejścia czynnego gniazda kopciuszka *Phoenicurus ochruros* przez parę oknówek *Delichon urbicum* w miejscowości Rogóziec, gm. Mordy, woj. mazowieckie (52°11'25"N, 22°35'29"E). Kopciuszki wybudowały swoje gniazdo w zeszłorocznym, częściowo uszkodzonym gnieździe oknówek, posadowionym na specjalnie przygotowanej w tym celu półce pod okapem budynku gospodarczego, na wysokości ok. 4 m nad ziemią. 11.05 gniazdem zainteresowała się również para oknówek. W tym czasie samica kopciuszka wysiadywała już 5 jaj. Początkowo podlatujące pod okap budynku jaskółki płoszyły ją z gniazda. Jednak kolejnego dnia samica zaczęła reagować bardzo agresywnie na obecność oknówek w pobliżu gniazda i aktywnie ścigała je w powietrzu. Do obrony gniazda włączył się również samiec. Jaskółki były jednak bardzo natarczywe i korzystając z nieobecności dorosłych kopciuszków w gnieździe same zaczęły do niego wlatywać. Kopciuszki nie podejmowały próby ich przepędzenia tylko siadały w pobliżu gniazda i wydawały przez długi czas głosy zaniepokojenia. Gdy oknówki odlatywały, samica kopciuszka kontynuowała inkubację jaj. Taka sytuacja trwała do 13.05. W dniu 14.05 oknówki nocowały w gnieździe kopciuszków. Cały wieczór samica kopciuszka przebywała w pobliżu i intensywnie się niepokoiła. Jednak tuż przed zapad-